

Date: 23rd December-2024

INTELLEKT VA IQBOL: KOGNITIV PSIXOLOGIYA

Sitora Akbarovna Ikromova

Osiyo xalqaro universiteti Dotsenti (PhD)

Annatasiya: Intellect va IQ (intellektual ko'rsatkich) kognitiv psixologiya sohasida eng ko'p o'rganilgan tushunchalardan biridir. Insonning aqliy faoliyati, ya'ni fikrlash, eslab qolish, qaror qabul qilish va masalalarni hal qilish kabi jarayonlar kognitiv psixologiyaning asosiy tadqiqot ob'ektlaridir. Intellectni va IQni aniqlash, o'lchash va tushunish, nafaqat psixologiya, balki ta'lim, iqtisodiyot va ijtimoiy sohalarda ham katta ahamiyatga ega. Ushbu maqolada intellekt va IQning kognitiv psixologiyadagi o'rni, ularning o'zaro bog'liqligi, o'lchash usullari va jamiyatdagi ahamiyati ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: intellekt, IQ, kognitiv psixologiya, fikrlash, yodlash, aqliy salohiyat, IQ testlari, psixologik testlar.

Kirish

Kognitiv psixologiya insonning aqliy jarayonlarini o'rganishga yo'naltirilgan ilmiy soha bo'lib, u fikrlash, eslab qolish, qaror qabul qilish, masalalarni hal qilish va boshqa aqliy faolliklarni o'z ichiga oladi. Intellect va IQ, kognitiv psixologiyaning markazida turgan tushunchalardir. Intellect insonning umumiy aqliy salohiyatini bildirsa, IQ esa shu salohiyatni o'lchash uchun ishlatiladigan biror miqdoriy ko'rsatkichdir. Intellect, insonning qanday qilib muammolarni hal qilishini, yangi ma'lumotlarni qanday o'zlashtirishini va dunyoqarashni qanday shakllantirishini ko'rsatadi. IQ, o'z navbatida, ushbu jarayonlarni aniqroq o'lchashga qaratilgan testlarni o'z ichiga oladi. Shu sababli, bu ikki tushuncha kognitiv psixologiyaning asosiy tahlil ob'ektlariga aylanadi.

Kognitiv psixologiyaning asosiy vazifalaridan biri insonning intellektual imkoniyatlarini tushunish va o'lchashdir. IQ testlari insonning o'zgaruvchan aqliy qobiliyatlarini aniqlashda yordam beradi. Shu bilan birga, intellektning ko'p jihatlari shaxsning ijtimoiy, madaniy va ta'lim sohasidagi muvaffaqiyatlariga ta'sir ko'rsatadi. Maqolada intellekt va IQning o'lchovlari, shuningdek, ularga ta'sir ko'rsatuvchi omillar va ularning kognitiv psixologiyadagi o'rni haqida batafsil ma'lumotlar keltiriladi.

Asosiy qism

Intellectning Ta'rifi va Kognitiv Psixologiyadagi O'rni

Intellect – bu insonning muammolarni hal qilish, yangi vaziyatlarga moslashish, tasavvur qilish va ma'lumotlarni o'zlashtirish qobiliyatidir. Kognitiv psixologiyada intellekt insonning aqliy faoliyatining markaziy qismi sifatida o'rganiladi. Intellectni aniqlashda ko'plab nazariyalar mavjud bo'lib, ularning har biri inson aqliy faolligining turli jihatlari ta'kidlaydi. Eng mashhur nazariyalardan biri - Charles Spearman tomonidan taklif qilingan “g” faktori nazariyasidir. Spearmanning fikricha, intellekt biror yagona umumiy faktordan (g) tashkil topgan bo'lib, u insonning barcha aqliy faoliyatini tartibga soladi. Boshqa olimlar, masalan, Howard Gardner va Robert Sternberg, intellektni turli xil ko'nikmalar va

Date: 23rd December-2024

qobiliyatlar bilan bog'laydilar. Gardnerning ko'p tomonlama intellekt nazariyasiga ko'ra, intellekt nafaqat mantiqiy va matematik salohiyatni, balki musiqiy, ijtimoiy, spazial va boshqa turli ko'nikmalarni ham o'z ichiga oladi.

IQ (Intellektual Ko'rsatkich)

IQ, ya'ni intellektual ko'rsatkich, insonning aqliy qobiliyatini miqdoriy o'lchash uchun yaratilgan testlar orqali o'lchanadi. IQ testlari insonning masalalarni hal qilish, mantiqiy fikrlash, tilni tushunish va boshqa aqliy vazifalarni bajarish qobiliyatini baholashga yordam beradi. IQ testlari tarixan 1900-yillarning boshlarida Alfred Binet tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, ular aynan yosh bola va kattalar o'rtasidagi intellektual farqlarni o'lchashga mo'ljallangan edi. Binet va Theodore Simon tomonidan yaratilgan testlar hozirgi kunda ham eng keng tarqalgan IQ testlarining asosiy prinsiplari sifatida qabul qilinadi.

IQ testlari odatda mantiqiy va matematik masalalar, tilni tushunish, geometrik shakllarni ajratish, va eslab qolish kabi vazifalarni o'z ichiga oladi. IQ natijalari an'anaviy ravishda 100 atrofida bo'lib, bu me'yoriy qiymat sifatida ishlatiladi. IQ natijalari yuqori bo'lgan shaxslar odatda murakkab vazifalarni tez va samarali hal qilish qobiliyatiga ega bo'lishadi. Biroq, IQ testlari faqat aqliy salohiyatning ba'zi jihatlarini o'lchaydi va shaxsning umumiy muvaffaqiyatini to'liq aks ettirmaydi.

Intellekt va IQga Ta'sir Ko'rsatuvchi Omillar

Intellekt va IQga bir qancha omillar ta'sir qiladi. Ularning ayrimlari biologik va irsiy omillar bilan bog'liq bo'lsa, boshqalari atrof-muhit, ta'lim va ijtimoiy faktorlar bilan bog'liq. Genetika, tug'ma faktorlar va miyaning rivojlanishi insonning aqliy salohiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Biroq, atrof-muhitning roli ham muhimdir. Ta'lim darajasi, ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlar, psixologik yordam va yoshdagi rivojlanish bosqichlari IQ va intellektual salohiyatning shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi.

Kognitiv psixologiya nazariyasida intellektni shakllantiruvchi omillardan biri - motivatsiya va hissiy holatdir. Insonlar maqsadlariga erishishda qanday motivatsiya va ichki kuchlarga ega bo'lsa, bu ularning aqliy faoliyatiga ta'sir qiladi. Stress, xavotir yoki emotsional barqarorlik masalalari IQ testlarining natijalariga ham ta'sir qilishi mumkin. Shu sababli, IQ testlari faqatgina intellektual qobiliyatni o'lchashda ishlatiladi, lekin ular insonning umumiy intellektual salohiyatini aks ettirishda yetarli emas.

IQ Testlarining Cheklovlari va Alternativ Baholash Usullari

IQ testlari intellektual salohiyatni o'lchashda keng tarqalgan bo'lsa-da, ular faqat bir o'lchovdan iborat bo'lib, har bir shaxsning intellektual imkoniyatlarini to'liq baholash uchun yetarli emas. IQ testlari shaxsning mantiqiy va matematik qobiliyatini o'lchashga xizmat qilsa-da, ular ijodkorlik, hissiy intellekt va ijtimoiy qobiliyatlarni hisobga olmaydi. Shu bois, ba'zi psixologlar intellektning ko'p qirraliligi haqida gapiradilar va IQ testlaridan tashqari, shaxsning ijtimoiy, emotsional va ijodiy salohiyatini ham baholashni taklif qiladilar.

Xulosa

Date: 23rd December-2024

Intellekt va IQ kognitiv psixologiyada muhim o'rin tutadigan tushunchalar bo'lib, insonning aqliy faoliyatini va salohiyatini o'rganishda asosiy vositalardan biridir. IQ testlari, shuningdek, intellektual salohiyatni miqdoriy o'lchashda ishlatiladi, ammo ular faqat bir qism aqliy qobiliyatlarni baholaydi. Intellekt esa insonning umumiy aqliy salohiyatini, fikrlash, o'rganish va masalalarni hal qilish qobiliyatini anglatadi. Biroq, IQ testlarining cheklovlarini inobatga olgan holda, shaxsning umumiy muvaffaqiyatini va intellektual salohiyatini baholashda ko'proq omillarni hisobga olish zarurdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. qizi Fattullayeva, M. M. (2024). O 'QUVCHILARNI BADIY USLUBDAGI MATNLARNI YARATISHGA O 'RGATISH. PEDAGOG, 7(5), 653-663.
2. Fattullayeva, M. M. (2024). O 'QUVCHILARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHDA ERTAKLAR O 'QITISHNING NAZARIY VA METODIK ASOSLARI. PEDAGOG, 7(4), 243-248.
3. Fatullayeva, M., & Raxmatova, G. (2024). TANLOVLARNING MAZMUNI VA ULARNI TASHKIL QILISH USULLARI. Modern Science and Research, 3(11), 551-556.
4. Ситора, И. А. (2024). РАЗВИТИЕ СОЗНАНИЯ И ОБУЧЕНИЕ СТУДЕНТОВ ПОНЯТИЯМ БЕССОЗНАТЕЛЬНОГО. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 157-163.
5. Ikromova, S. A. (2022). MILLIY VA DINIY QADRIYATLARNING INSON TARBIYASIDAGI O'RNI. Экономика и социум, (12-2 (103)), 675-678.
6. Akbarovna, I. S. (2023). THE DEVELOPMENT OF CONSCIOUSNESS AND THE TEACHING OF CONCEPTS OF THE UNCONSCIOUS TO STUDENTS. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 1(5), 107-114.
7. Akbarovna, I. S. (2024). PEDAGOGIK MAHORAT ASOSLARINI O'ZLASHTIRISH. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 888-893.
8. Akbarovna, I. S. (2024). MATEMATIK TUSHUNCHALARNI SHAKLLANISHINING AHAMIYATI. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 900-905.
9. Akbarovna, I. S. (2023). MILLIY HARAKATLI O'YINLARNING BOLALAR TARBIYASIDAGI IJTIMOY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.
10. Akbarovna, I. S. (2024). THE IMPORTANCE OF FORMING MATHEMATICAL CONCEPTS. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 912-917.
11. Ikromova, S. (2023). INTERPRETATION OF THE PSYCHOLOGICAL SAFETY FACTOR IN RELATION TO DESTRUCTIVE INFORMATION IN ADOLESCENTS. Modern Science and Research, 2(9), 390-394.
12. Akbarovna, I. S. (2023). O'smirlarda destruktiv axborotlarga nisbatan mafkuraviy immunitet shakllantirish.
13. Икромова, С. А. (2024). ЭТАПЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КОНСУЛЬТАЦИИ. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 875-881.
14. Akbarovna, I. S. (2024). PSIXOLOGIK XIZMAT ASOSLARI. PSIXOLOGIYA VA SOTSIOLOGIYA ILMIY JURNALI, 2(4), 54-60.
15. Ikromova, S. A. (2024). BASICS OF PSYCHOLOGICAL SERVICES. PEDAGOG, 7(5), 670-676.

Date: 23rd December-2024

16. Akbarovna, I. S. (2024). PSIXOLOGIK MASLAHAT BOSQICHLARI. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 860-866.
17. Akbarovna, I. S. (2023). Adolescence during Destructive Behavior Appearances the Problem Learning Condition. Intersections of Faith and Culture: American Journal of Religious and Cultural Studies (2993-2599), 1(9), 105-109.
18. Akbarovna, I. S. (2023). Study of the Formation of Ideological Immunity By Foreign and Russian Researchers. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(9), 235-239.
19. Ikromova, S. A. (2023). Formation of Ideological Immunity to Destructive Information. Intersections of Faith and Culture: American Journal of Religious and Cultural Studies (2993-2599), 1(9), 50-54.
20. Ikromova, S. A. (2023). SHAXS OG 'ISHGAN XULQINING KO 'RINISHLARI VA DESTRUKTIV AXBOROTLARNING KO 'RINISHLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(11), 528-532.
21. Икромова, С. А. (2023). ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИММУНИТЕТА К ДЕСТРУКТИВНЫМ ИДЕЯМ У ПОДРОСТКОВ. European research, (3 (81)), 47-49.
22. Akbarovna, I. S. (2023). NEUROPHYSIOLOGY BASIS OF HORMONES. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 1(5), 68-77.
23. Akbarovna, I. S. (2024). THE IMPORTANCE OF PEDAGOGICAL MANAGEMENT IN EDUCATION. PSIXOLOGIYA VA SOTSIOLOGIYA ILMIY JURNALI, 2(4), 40-46.
24. Akbarovna, I. S. (2024). STAGES OF PSYCHOLOGICAL CONSULTATION. PEDAGOG, 7(4), 328-334.
25. Akbarovna, I. S. (2023). RESEARCH METHODS OF YOUTH PSYCHOLOGY. International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 10(12).
26. Akbarovna, I. S. (2023). SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS OF BEHAVIOR FORMATION IN ADOLESCENTS. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 1(5), 184-191.
27. Akbarovna, I. S. (2023). NEGATIVE AND POSITIVE CHANGES IN ADOLESCENT BEHAVIOR. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 1(5), 192-197.
28. Akbarovna, I. S. (2023). Destruktiv axborotlarga nisbatan mafkuraviy immunitet shakllantirish ijtimoiy muammo sifatida. Barqaror Taraqqiyot va Rivojlanish Tamoyillari, 1(6), 26-29.
29. Akbarovna, I. S. (2023). YOSHLARDA DESTRUKTIV G'OYALARGA QARSHI IMMUNITET HOSIL QILISH OMILLARI.
30. Akbarovna, I. S. (2023). TALABA YOSHLARDA MAFKURA TUSHUNCHASI VA MAFKURAVIY IMMUNITETNI SHAKLLANTIRISH.
31. Ikromova, S. A. (2023). Cognitive processes and their description in psychology. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 1(5), 115-133.
32. Akbarovna, I. S. (2024, April). BOSHLANG'ICH SINFLARDA SINFDAN TASHQARI MASHG 'ULOTLAR. In International conference on multidisciplinary science (Vol. 2, No. 4, pp. 27-32).

Date: 23rd December-2024

33. Akbarovna, I. S. (2024, April). BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TA'LIM MASALASI. In International conference on multidisciplinary science (Vol. 2, No. 4, pp. 21-26).
34. Ikromova, S. A. (2023). FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF IMMUNITY TO DESTRUCTIVE IDEAS IN ADOLESCENTS. Innovation in Science, Education and Technology.
35. Ikromova, S. (2023). Formation of ideological immunity to destructive information in teenagers. Modern science and research, 2(5), 1009-1014.
36. Ikromova, S. (2023). CONCEPT OF IDEOLOGY AND FORMATION OF IDEOLOGICAL IMMUNITY IN YOUTH STUDENTS. Modern Science and Research, 2(6), 1223-1226.
37. Ikromova, S. (2024). PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA SHAKLLARI VA MAZMUNI. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 918-924.
38. Akbarovna, I. S. (2023). Formation of Ideological Immunity to Destructive Information in Adolescents. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(10), 119-122.
39. Akbarovna, I. S. (2024). THE IMPORTANCE OF COMPARATIVE PEDAGOGY IN PRESCHOOL EDUCATION. MASTERS, 2(8), 22-27.
40. Akbarovna, I. S. (2024). O'QITUVCHINING KASBIY MALAKALARI. MASTERS, 2(8), 15-21.
41. Akbarovna, I. S. (2024). ЗНАЧЕНИЕ СРАВНИТЕЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКИ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ. PSIXOLOGIYA VA SOTSIOLOGIYA ILMIY JURNALI, 2(7), 14-20.
42. Akbarovna, I. S. (2024). ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ НАВЫКИ УЧИТЕЛЯ. PSIXOLOGIYA VA SOTSIOLOGIYA ILMIY JURNALI, 2(7), 7-13.
43. Akbarovna, I. S. (2024). PROFESSIONAL SKILLS OF THE TEACHER. WORLD OF SCIENCE, 7(8), 1-7.
44. Akbarovna, I. S. (2024). МАКТАБГАЧА ТА'LIMDA Qiyosiy PEDAGOGIKANING AHAMIYATI. WORLD OF SCIENCE, 7(8), 8-13.
45. Akbarovna, I. S. (2024). SPORT O 'YINLARI REJASI ORQALI SOG 'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK OMILLAR. MASTERS, 2(5), 91-97.
46. Akbarovna, I. S. (2024). A HEALTHY FAMILY ENVIRONMENT AS A SOCIAL FACTOR IN PREPARING YOUNG PEOPLE FOR FAMILY LIFE. WORLD OF SCIENCE, 7(5), 529-535.
47. Akbarovna, I. S. (2024). ЗДОРОВАЯ СЕМЕЙНАЯ СРЕДА КАК СОЦИАЛЬНЫЙ ФАКТОР ПОДГОТОВКИ МОЛОДЕЖИ К СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНИ. MASTERS, 2(5), 98-104.
48. Ikromova, S. (2024). FORMS AND CONTENT OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGY. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 933-939.
49. Akbarovna, I. S. (2024). MASTERING THE BASICS OF PEDAGOGICAL SKILLS. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 882-887.
50. Akbarovna, I. S. (2024). ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ ЧЕРЕЗ ПЛАН СПОРТИВНЫХ ИГР. WORLD OF SCIENCE, 7(5), 521-528.

Date: 23rd December-2024

51. Akbarovna, I. S. (2024). SPORTCHILAR FAOLIYATINI O'RGANISHNING UMUMIY PSIXOLOGIK USULLARI. WORLD OF SCIENCE, 7(5), 536-543.
52. Akbarovna, I. S. (2024). PROCEDURE FOR CREATING PSYCHOLOGICAL TEST PROGRAMS. PEDAGOG, 7(6), 153-159.
53. Икромова, С. (2024). ФОРМЫ И СОДЕРЖАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ТЕХНОЛОГИИ. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 925-932.
54. Икромова, С. А. (2024). ОСВОЕНИЕ ОСНОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАВЫКОВ. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 894-899.
55. Икромова, С. А. (2024). ВАЖНОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ПОНЯТИЙ. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 906-911.
56. Икромова, С. А. (2023). O'SMIRLARDA DESTRUKTIV AXBOROTLARGA NISBATAN MAFKURAVIY IMMUNITET HOSIL BO'LISHINING O'ZIGA XOS PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI: Ikromova Sitora Akbarovna Osiyo xalqaro universiteti assistenti. Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, (10), 333-336.
57. Ikromova, S., & Ziyodullayeva, M. (2024). DEVIANT XULQ-ATVOR. Modern Science and Research, 3(11), 576-579.
58. Икромова, С., & Джумаева, Ф. (2024). ОРИЕНТИРЫ ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ И В ДРУГИХ СТРАНАХ. Modern Science and Research, 3(11), 540-546.
59. Икромова, С. А. (2024). ОСНОВЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ. PSIXOLOGIYA VA SOTSIOLOGIYA ILMIY JURNALI, 2(4), 47-53.
60. Haqqulova, D. (2024). ADABIYOTSHUNOS OLIM ABDURAHMON GO 'ZALNING TADQIQOTLARI XUSUSIDA. PEDAGOG, 7(5), 548-555.
61. Haqqulova, D. (2024). ABDURAHMON GO 'ZAL-YASSAVIYSHUNOS. PEDAGOG, 7(6), 8-15.
62. HAQQULOVA, D. (2023). BADIYLIK MASALALARI TADQIQIDA OLIM MAHORATI. Наука и технология в современном мире, 2(5), 5-11.
63. Jalolov, T. S. (2023). MATH MODULES IN C++ PROGRAMMING LANGUAGE. Journal of Universal Science Research, 1(12), 834-838.

